
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ

УДК 502.4(477.86)

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.3-60.28>

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕРЕЖІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Лялюк-Вітер Г.Д.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ
halyna.lialiuk-viter@nung.edu.ua

Стаття присвячена аналізу мережі природно-заповідного фонду Івано-Франківської області. Природно-заповідні території та об'єкти є основою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, генофонду тваринного і рослинного світу. Вони підтримують загальний екологічний баланс, що є критично важливим для розуміння довгострокових змін у природних системах. Збереження цілісності природних екосистем, їхнього видового складу та генетичної унікальності популяцій є одним із завдань сталого розвитку, і саме в межах природно-заповідних територій існують найбільші можливості для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Природно-заповідний фонд України є невід'ємною частиною європейської та світової природоохоронної мережі. Івано-Франківська область, незважаючи на значну антропогенну трансформацію ландшафтів, займає одне з провідних місць в сфері природоохорони. За результатами проведеного аналізу встановлено, що Івано-Франківська область демонструє стабільне зростання площі та кількості природно-заповідних територій та об'єктів. Зокрема, за період 2015-2024 років площа заповідності збільшилася на 0,5%, досягнувши 16,2% від загальної площі області (станом на 01.01.2024 р. налічується 535 заповідних територій та об'єктів загальною площею 225185,34 га), що поступово наближається до європейських стандартів. Кількість об'єктів ПЗФ зросла на 62 одиниці (з 473 до 535), що свідчить про позитивну динаміку заповідання в межах території Івано-Франківської області. Сучасна мережа ПЗФ Івано-Франківської області, яка включає 33 об'єкти загальнодержавного та 502 об'єкти місцевого значення, ефективно репрезентує увесь комплекс висотної зональності регіону (62% об'єктів розташовані в гірській частині) та відіграє основну роль у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. У висновках акцентується увага на важливості отриманих результатів для подальших наукових досліджень природно-заповідних територій та об'єктів Івано-Франківської області щодо їх значення та ролі для підтримання та збереження сталості екологічних систем. Отримані результати мають наукове та практичне значення. *Ключові слова:* природно-заповідний фонд, природно-заповідні території та об'єкти, екологічна мережа, Смарагдова мережа, біологічне та ландшафтне різноманіття, екологічна система.

Research on the network of natural reserve fund in Ivano-Frankivsk region. Lialiuk-Viter H.

The article is devoted to the analysis of the Nature Reserve Fund network in the Ivano-Frankivsk region. Protected areas and sites serve as the foundation for the preservation of biological and landscape diversity, as well as the gene pool of flora and fauna. They maintain the overall ecological balance, which is critically important for understanding long-term changes in natural systems. Preserving the integrity of natural ecosystems, their species composition, and the genetic uniqueness of populations is one of the key tasks of sustainable development. It is precisely within protected areas that the greatest opportunities exist for conserving biodiversity and landscape variety. The Nature Reserve Fund of Ukraine is an integral part of the European and global environmental protection network. Despite significant anthropogenic transformation of landscapes, the Ivano-Frankivsk region ranks among the leading areas in the field of nature conservation. The conducted analysis shows that the region demonstrates steady growth in both the area and number of protected territories and sites. In particular, between 2015 and 2024, the protected area increased by 0.5%, reaching 16.2% of the total area of the region. As of January 1, 2024, there are 535 protected areas and sites with a total area of 225,185.34 hectares, gradually approaching European standards. The number of protected sites increased by 62 units (from 473 to 535), which indicates a positive trend in nature conservation across Ivano-Frankivsk region. The current network of protected areas in the region includes 33 national and 502 local sites. It effectively represents the entire altitudinal zonation of the region (62% of the sites are located in the mountainous area) and plays a key role in the preservation of biological and landscape diversity. The conclusions emphasize the importance of the obtained results for further scientific research of protected areas and sites in Ivano-Frankivsk region, particularly regarding their significance and role in maintaining and preserving the sustainability of ecological systems. The results have both scientific and practical value. *Key words:* Natural Reserve Fund, protected areas and sites, ecological network, Emerald Network, biological and landscape diversity, ecological system.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна є найбільшою загрозою та проблемою для сучасної України, її людей та природних екосистем. Бойові дії та терористичні атаки загарбників негативно впливають на компоненти довкілля, зокрема на стан природно-заповідних територій (ПЗТ) та

об'єктів. У світі вже і так швидкими темпами відбувається збіднення та зникнення видів рослинного і тваринного світу, а також середовищ їхнього існування. Все це призводить до різкого скорочення генофонду біорізноманіття. За даними Всесвітнього союзу охорони природи (IUCN), 15% ссавців, 13%

птахів, 37% прісноводних риб та 23% земноводних Європи перебувають під загрозою зникнення [1].

Кількісний і якісний стан біологічного різноманіття є запорукою збереження стабільності та стійкості екосистем. Екосистема стійка тоді, коли вона цілісна. Її цілісність забезпечується перебігом самовідновлювальних процесів, і лише цілісна екосистема може витримувати антропогенне навантаження. Тому в основі сучасної концепції природоохорони лежать принципи цілісності, стійкості та репрезентативності.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) України є складовою частиною європейської та світової мережі природоохоронних територій, яка постійно розвивається. Це важлива передумова для забезпечення сталого розвитку країни та її відновлення після війни. У справі природоохорони України одне з цільних місць займає Івано-Франківська область.

Актуальність дослідження. Збереження цілісності природних екосистем, їхнього видового складу та генетичної унікальності популяцій є одним із завдань сталого розвитку. Саме в межах природно-заповідних територій існує найбільше можливостей для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Одним із найефективніших способів охорони біологічного різноманіття є повне або хоча б часткове виведення з господарського обігу територій існування рідкісних видів, популяцій рослин та тварин. ПЗФ виступає як екологістабілізаційний чинник екосистем. Збереження природних екосистем відбувається від процесу заповідання до формування екологічної та Смарагдової мережі.

За офіційною інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, в країні налічується 8633 території та об'єкти природно-заповідного фонду, що складає 6,8% площі країни. До складу ПЗФ України входять 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, 53 національні природні парки. Проте відсоток заповідності в Україні більш ніж утричі менший порівняно з європейськими країнами [2].

Території ПЗФ найвищого рангу охорони (природні та біосферні заповідники, національні природні парки) охоплюють загальну площу 1 236 366 га. З них 44% опинилися в зоні бойових дій, під тимчасовим контролем російських військ або є недоступними для України. Йдеться про близько 900 природоохоронних об'єктів, серед яких 14 водно-болотних угідь міжнародного значення [3].

Смарагдова мережа в Україні формується в рамках виконання вимог Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі [1]. У межах Смарагдової мережі України є унікальні оселища, яких немає більше ніде в Європі [1-3]. До українського переліку територій Смарагдової мережі входить 377 територій загальною площею близько 8 млн га станом на березень 2021 року [2]. На жаль, майже 30% об'єктів Смарагдової мережі перебува-

ють під російською окупацією та знищуються під час бойових дій [2].

Івано-Франківська область є позитивним прикладом у сфері природоохорони в Україні. Хоча область багата на природні умови та ресурси, для більшої її частини характерна антропогенна трансформація ландшафтів. Сучасна мережа ПЗФ Івано-Франківської області репрезентує увесь комплекс висотної зональності [4].

Поштовхом до розвитку природоохорони як в Україні загалом, так і в Івано-Франківській області, стало прийняття Закону України «Про природно-заповідний фонд» у 1992 році [5, 6]. У жовтні 1996 року Україна приєдналася до Бернської Конвенції [1]. У 2000 році був прийнятий Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» [1]. Згідно з цим Законом, національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття.

Створення в Україні Смарагдової мережі як складової частини Європейської мережі було започатковано Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергетики і їхніми державами-членами» від 16 вересня 2014 року № 1678-VII [1].

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дане дослідження спрямоване на вивчення важливої проблеми збереження біорізноманіття в нестабільних умовах війни та пошук шляхів максимального збереження природних екосистем на природно-заповідних територіях. Наукове значення роботи полягає у вивченні динаміки змін мережі ПЗФ Івано-Франківщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню наявності, структури та стану природно-заповідних територій присвячено багато наукових праць. Результати досліджень обговорюються на різних наукових та науково-практичних конференціях, а також публікуються в наукових статтях, монографіях тощо. Вагомий внесок у створення, виділення та формування мережі ПЗФ Івано-Франківської області зробили науковці Інституту екології Карпат, науково-дослідного інституту гірського лісівництва та низка інших українських вчених, зокрема Кагало О.О. [7], Дідух Я.П. [8], Василюк О. [9] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Метою статті є аналіз структури та стану природно-заповідного фонду Івано-Франківської області під час війни.

Новизна полягає в комплексному підході до вивчення стану та структури територій і об'єктів ПЗФ Івано-Франківщини як складової частини екологічної та Смарагдової мережі.

Методологічне або загальнонаукове значення. Природно-заповідні території та об'єкти, завдяки створенню екологічної та Смарагдової мережі, утворюють цілісну систему, яка може змінюватися через військові дії. Тому вкрай важливо постійно проводити дослідження цих змін та фіксувати їх.

Виклад основного матеріалу. Управління природно-заповідними територіями здійснюється Законом України «Про природно-заповідний фонд» [5, 6]. Цей Закон класифікує території ПЗФ на природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Згідно з Регіональною доповіддю про стан навколишнього середовища, станом на 01.01.2024 р. [10] в Івано-Франківській області нараховується 535 заповідних територій та об'єктів загальною площею 225185,34 га, що становить 16,2% площі території області. Відрадно те, що протягом останніх років, незважаючи на війну, в Івано-Франківській області зростає площа заповідності територій та об'єктів (рис. 1).

Як видно з рисунка 1, за 10 років площа природно-заповідних територій зросла на 6361,44 га, тобто на 0,5%. Значний стрибок збільшення площі

заповідання відбувся у 2021 р. – на 0,26% порівняно з 2020 р. (відповідно площа 222387,5 га у 2021 р. проти 218886,34 га у 2020 р.).

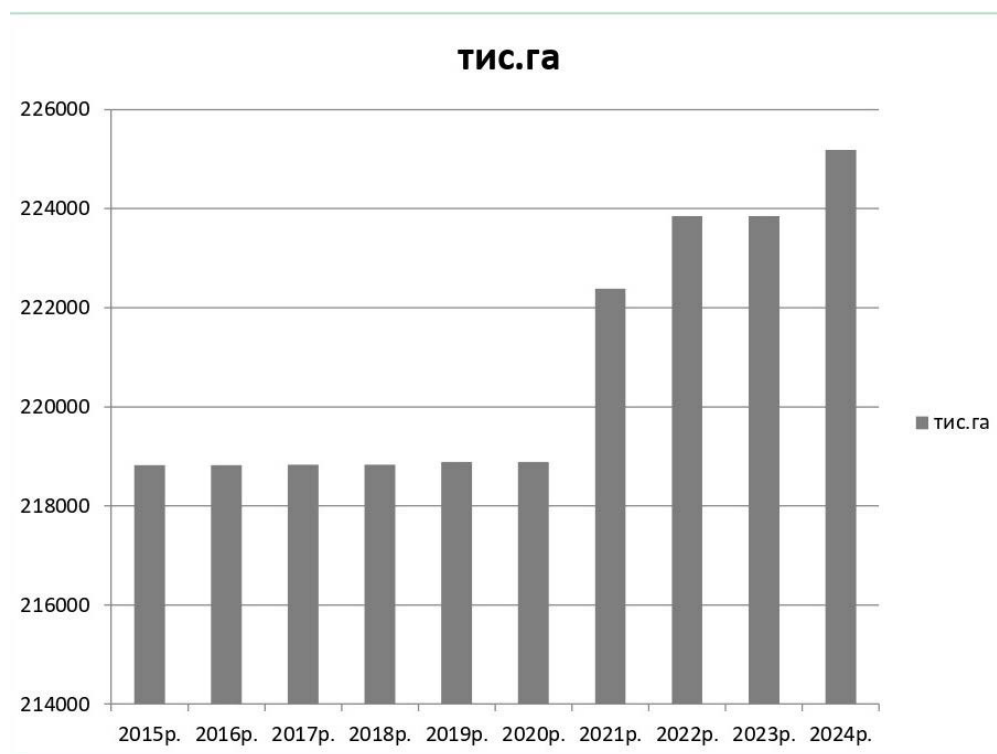
Із збільшенням площі відповідно збільшилася й кількість природно-заповідних територій та об'єктів (табл. 1). За період з 2015 р. по 2024 р. кількість природно-заповідних територій збільшилася на 62 одиниці (з 473 до 535).

Таблиця 1

**Динаміка мережі природно-заповідного фонду
Івано-Франківської області протягом
2015-2024 р.р.**

Роки	Кількість, штук	Площа, га	Відсоток фактичної площі заповідності відносно загальної площі області, %
2015	473	218823,9	15,7
2016	474	218823,9	15,7
2017	474	218830,18	15,7
2018	474	218828,18	15,7
2019	482	218886,98	15,7
2020	482	218886,98	15,7
2021	516	222387,5	15,96
2022	526	223852,018	16,07
2023	526	223852,018	16,07
2024	535	225185,34	16,2

Примітка. Таблиця сформована на основі Регіональних доповідей про стан навколишнього середовища в Івано-Франківській області (2016-2023 р.р.) [4]

*Рис. 1. Динаміка зростання площі природно-заповідного фонду
Івано-Франківської області протягом 2015-2024 р.р.*

ПЗФ Івано-Франківської області формують території та об'єкти загальнодержавного та місцевого значення. До загальнодержавних відносять 33 території та об'єкти загальною площею 131624,562 га. Серед них: природний заповідник «Горгани» (5,3 тис. га); 5 національних природних парків (120,3 тис. га), а саме: Карпатський національний природний парк, національний природний парк «Гуцульщина», Галицький національний природний парк, національний природний парк «Синьогора», національний природний парк «Верховинський»; 3 дендрологічні парки (142 га); 10 заказників (5415,8 га); 13 пам'яток природи (375,4 га) і 1 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва (7 га) [10].

До територій та об'єктів місцевого значення належать: 3 регіональні ландшафтні парки (38,4 тис. га): Полянський регіональний ландшафтний парк, регіональний ландшафтний парк «Гуцульщина», регіональний ландшафтний парк «Дністровський»; 57 заказників (36789,0845 га); 234 пам'ятки природи (10847,52 га); парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (83,4 га); 196 заповідних урочищ (7365,82 га). Загалом 502 об'єкти місцевого значення сумарною площею 93560,7804 га [10].

Як видно з даних [10], у кількісному відношенні переважають пам'ятки природи і заповідні урочища, але за площею частка цих категорій незначна. За розмірами, великих заповідних територій (від 1000 га і більше) – 16, близько половини – це дрібні (1-10 га), трохи менше – об'єкти від 10 до 100 га.

Розглядаючи мережу ПЗФ області з точки зору фізико-географічного районування, необхідно зазначити, що найбільше заповідних об'єктів знаходиться в гірській частині – близько 62% природно-заповідного фонду області; у Передкарпатті – 25%; і в рівнинній частині – 13%.

На природно-заповідних територіях та об'єктах області охороняються рідкісні види рослин і тварин, високопродуктивні букові, дубові, ялицеві та змішані ліси, осередки рідкісної болотної, степової, лучної та високогірної рослинності, а також унікальні геологічні та гідрологічні утворення. Загалом, на заповідних територіях області охороняється понад 1000 видів судинних рослин (55% всієї флори Українських Карпат) [10]. З них 126 видів рослин і грибів занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку. Також до Зеленої книги України занесено 21 вид рослинних угруповань, зокрема 19 рідкісних та 88 типових, що підлягають охороні, а також 7 видів рослин та грибів, які перебувають під загрозою зникнення [10]. Водночас в області зосереджено 2,6 тис. га збережених водно-болотних угідь, частина яких входить до складу ПЗФ. Всього заповідано 87 боліт площею 1160,0 га [10].

Важливою складовою екомережі Івано-Франківської області є ліси, які поділені за категоріями: природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (займають 19% від вкритої

лісом площі), рекреаційно-оздоровчі ліси – 13%, захисні ліси – 23%, експлуатаційні ліси – 45% [6]. У межах лісового фонду області знаходиться більше 300 об'єктів ПЗФ [10]. На території області мешкає 25 видів представників тваринного світу, які перебувають під загрозою зникнення і занесені до Червоної книги України [10].

У межах Івано-Франківської області серед об'єктів ПЗФ є шість об'єктів Смарагдової мережі, які відповідають критеріям та включені Україною до рекомендованого переліку конвенції, а саме: природний заповідник «Горгани», національні природні парки (Карпатський, «Гуцульщина», Галицький, «Верховинський») та Дністровський регіональний ландшафтний парк [10].

Головні висновки. За результатами проведеного аналізу структури та стану природно-заповідного фонду Івано-Франківської області, можна зробити такі висновки:

1. Івано-Франківська область демонструє стабільне зростання площі та кількості територій та об'єктів ПЗФ. Зокрема, за період 2015-2024 років площа заповідності збільшилася на 0,5%, досягнувши 16,2% від загальної площі області, що поступово наближається до європейських стандартів. Кількість об'єктів ПЗФ зросла на 62 одиниці.

2. Сучасна мережа ПЗФ Івано-Франківської області ефективно репрезентує комплекс висотної зональності та відіграє основну роль у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття регіону. В межах ПЗФ Івано-Франківської області охороняється понад 1000 видів судинних рослин і ті, що занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку, а також унікальні лісові, водно-болотні та високогірні екосистеми.

3. Активний розвиток ПЗФ області та включення шести об'єктів до Смарагдової мережі (серед яких ПЗ «Горгани», Карпатський, Гуцульщина, Галицький, Верховинський НПП та Дністровський РЛП) підтверджує виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері природоохорони та її прагнення до інтеграції в європейську природоохоронну систему.

4. Попри позитивну динаміку, частина ПЗФ Івано-Франківської області як і України, включно з об'єктами Смарагдової мережі, може опинитися під загрозою воєнного характеру. Тому важливим є моніторинг стану ПЗФ та розробки адаптивних стратегій для мінімізації негативних наслідків війни на довкілля.

Перспективи використання результатів дослідження. Оскільки території та об'єкти ПЗФ є вразливими та чутливими до будь-яких антропогенних впливів, тому наукові дослідження треба проводити постійно. Це може включати детальний аналіз впливу конкретних антропогенних факторів, моделювання змін біорізноманіття, вивчення адаптаційних процесів екосистем та розробку нових підходів до управ-

ління ПЗФ в умовах невизначеності. Результати дослідження можуть бути використані для подальших ґрунтовних наукових досліджень змін у мережі ПЗФ, для обґрунтування можливостей включення нових природно-заповідних територій та об'єктів до

екологічної та Смарагдової мережі, а також для проведення фонових моніторингу. Дослідження цілісності та стійкості екосистем Івано-Франківщини може допомогти у розробці та вдосконаленні критеріїв оцінки ПЗФ України.

Література

1. Лялюк-Вітер Г.Д. Смарагдова мережа як технологія збереження біорізноманіття. *Science and Information Technologies in the Modern World* зб. матеріалів доп. учасн. 2 Міжнар. наук.-практ. конф., Афіни, Греція, 2025. С. 116-118.
2. Природно-заповідний фонд. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: вебсайт. URL: <https://wownature.in.ua/oberihaymo/pryrodno-zapovidnyy-fond/> (дата звернення: 15.05.2025).
3. Війна та довкілля: природно-заповідний фонд України під загрозою. Одеська національна наукова бібліотека: вебсайт. URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4841 (дата звернення: 15.05.2025).
4. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoryng/regionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-seredovyshha-v-ukrayini/> (дата звернення: 15.05.2025).
5. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16 червня 1992 року №2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#n439> (дата звернення: 15.05.2025).
6. Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» щодо забезпечення збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду та розширення їх класифікації: Закон України від 8 січня 2025 року № 4188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4188-20#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
7. Наукові основи збереження біотичної різноманітності Кагало О. О. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-70678> (дата звернення: 10.05.2025).
8. Дідух Я. П. Оцінка стійкості та ризиків втрати екосистем. Наук. записки. НаУКМА, 2014. Т. 158 (Біологія та екологія). С. 54 – 60.
9. Виявлення територій, придатних для оголошення об'єктами природно-заповідного фонду: інструктивні та методичні матеріали / О. Василюк та ін. / за заг. ред. О. Кравченко. Львів : Манускрипт, 2015. 79 с.
10. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Івано-Франківській області в 2023 році. URL: [_Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України ДОПОВІДЬ_2023.pdf](#) (дата звернення: 10.05.2025).